

Resultaten VKB-onderzoek 'Kerk en energie'

Uitgevoerd
in december 2022
door VKB
Kerkrentmeesters

Inhoud

- 3
Introductie: Aanpak VKB-onderzoek 'Kerk en energie'
- 5
Hoofdstuk 1: Samenvatting resultaten
- 7
Hoofdstuk 2: Maatregelen met betrekking tot energie(ver/ge)bruik
- 10
Hoofdstuk 3: Energie en verduurzaming (kerk)gebouw(en)
- 12
Hoofdstuk 4: Deel 2 onderzoek: Impact van de energiekosten op de financiën
- 15
Hoofdstuk 5: Ondersteuning van de kerk en/of VKB inzake 'kerk en energie'
- 16
Hoofdstuk 6: Nawoord
- 17
Bijlage 1: Geanonimiseerd overzicht begrote kosten 2022-2023 per respondent
- 21
Bijlage 2: Reacties respondenten op de vraag: Welke advisering en/of ondersteuning zou u rond 'kerk en energie' nog van de kerk en/of VKB Kerkrentmeesters wensen?

Introductie

Aanpak VKB-onderzoek 'Kerk en energie'

Eind november 2022 heeft het bureau van VKB Kerkrentmeesters in Dordrecht een vragenlijst onder haar achterban (kerkrentmeesters in de Protestantse Kerk in Nederland) uitgezet. Met deze vragenlijst wilden we met name inzicht krijgen in de mate waarin bepaalde activiteiten op het gebied van energiebesparing en verduurzaming in de kerken worden doorgevoerd. Tevens wilden we zicht krijgen op de te verwachten financiële impact die de gestegen energieprijzen voor de kerken hebben. In deze rapportage geven we de resultaten van dit onderzoek aan u terug.

Alle reacties van de respondenten op de gestelde vragen zijn terug te vinden in dit rapport. Maar in hoofdstuk 1 vindt u ook de korte samenvatting van dit onderzoek terug.

Aanpak onderzoek

Via diverse kanalen (app, website, nieuwsbrief, magazine Kerkbeheer), maar ook via de nieuwsbrief van de Protestantse kerk in Nederland (13 december 2022 jl.) en de sociale media, is deze vragenlijst onder de doelgroep verspreid. Op meerdere momenten zijn in de bovenstaande kanalen herinneringen verstuurd om de uiteindelijke respons te verkrijgen.

De vragenlijst kon worden ingevuld in de periode van 30 november tot en met 20 december 2022, maar uiteindelijk is de vragenlijst nog een week langer opengezet (tot en met 27 december 2022). Tijdens het invullen konden vragen worden overgeslagen. Vooraf werd al aangegeven dat voor bepaalde vragen een begroting voor 2023 en het energiecontract benodigd waren. De e-mailadressen zijn gescheiden van de onderzoeksresultaten zodat de anonimiteit van de respondenten gewaarborgd is.

Verantwoording

In totaal zijn er 1417 colleges van kerkrentmeesters van het VKB lid, maar elk college, ook niet leden van de VKB, kon de vragenlijst invullen. Tevens is er geen controle gedaan op de vraag of ook anderen dan leden van een college van kerkrentmeesters de vragenlijst ingevuld hebben. Ook valt niet goed na te gaan of meerdere leden van eenzelfde col-

lege de vragenlijst hebben ingevuld. Gezien de aard van de respons en de consistentie van de reacties kunnen we stellen dat de vragenlijst zorgvuldig is ingevuld.

Populatie en respons

Uiteindelijk is de vragenlijst door in totaal 247 respondenten ingevuld en daarna gesloten. Daarmee komt het responspercentage uit op 17,4%. Deze respons is voldoende om de resultaten met een foutenmarge van 5% en een betrouwbaarheidsniveau van 95% te kunnen beschouwen. Bijvoorbeeld, als 60% van de respondenten een bepaald antwoord geeft, dan kun je er "zeker" van zijn dat als je dezelfde vraag aan de hele populatie had gesteld, dat tussen de 55% en 65% datzelfde antwoord gekozen zou hebben.

Het betrouwbaarheidsniveau vertelt je hoe zeker je kunt zijn van deze foutenmarge: het geeft aan hoe vaak het werkelijke percentage van de populatie dat een antwoord zou kiezen binnen die foutenmarge ligt.

Om zicht te krijgen op de achtergrond van de respondenten, is gevraagd voor welke situatie ze deze vragenlijst hebben ingevuld.¹ De respondenten met de reactie 'anders' is volgens onderstaand voorstel aan een van de vijf andere typen toebedeeld. 141 van de 247 (57 %) respondenten vulde ook het cijfermatige deel over de begroting en het energiecontract in. De samenstelling van de respondenten was naar type kerkgebouw als volgt (schema 1):

	Type kerkgebouw	1 ^e deel ingevuld	Percentage populatie (n=247)	Ook 2 ^e deel ingevuld	Percentage populatie (n=141)
Type 1	1 kerkgebouw (met bijzalen)	125 +1	51,01 %	67 +1	48,23 %
Type 2	1 kerkgebouw met een apart kerkelijk centrum	58 + 1	23,89 %	33 +1	24,11 %
Type 3	2 kerkgebouwen (met bijzalen)	29	11,74 %	18	12,77 %
Type 4	2 kerkgebouwen met een apart kerkelijk centrum	11	4,45 %	7	4,96 %
Type 5	3 of meer kerkgebouwen en/of kerkelijke centra	21 + 1	8,90 %	13 +1	9,93 %
	Anders namelijk: - 4 kerkgebouwen → type 5 - 1 kerkgebouw + apart kerkelijk centrum + apart jeugdhonk → type 2 1 kerkgebouw met apart kerkkantoor → type 1	3 → 0	0 %	3 → 0	0 %
Totaal		247	100%	141	100%

Schema 1: uitgangsposities respondenten

We kunnen vaststellen dat 74,9 % van de respondenten de vragenlijst heeft ingevuld voor een situatie met 1 (kerk) gebouw met ofwel extra zalen, dan wel een apart kerkelijk centrum. De overige 25,1 % beschikt over 2 of meer (kerk) gebouwen. Bij het tweede deel van de vragenlijst (financiële gedeelte) verschuift deze verhouding iets (72,3 - 27,7%) ten

gunste van de groep met 2 of meer (kerk)gebouwen. We kunnen in ieder geval stellen dat de verhouding tussen 1 en 2 of meer kerkgebouwen 3:1 is.

¹Vraag 1: Voor hoeveel kerkgebouwen en/of kerkelijke centra vult u deze vragenlijst in?

Hoofdstuk 1

Samenvatting resultaten

Het onderzoek is uitgevoerd onder (colleges van) kerkrentmeesters (respons: 17,4%), die we gevraagd hebben om ten aanzien van de huidige energiekosten te reageren op de wijze waarop ze nu en binnenkort besparende maatregelen door zal voeren (deel 2), welke verduurzaming ze hebben gedaan en van plan zijn te gaan doen (deel 3) en wat de impact is van het huidige energiecontract op de nieuwe begroting in relatie tot inkomsten uit levend geld en de totale inkomsten (deel 4).

Activiteiten en besparende maatregelen t.a.v. energieverbruik (deel 2)

95% van de respondenten geeft aan besparende maatregelen te hebben doorgevoerd of verwacht dit snel te gaan doen. In veruit de meeste gevallen (88%) bestaat de besparingsmaatregel uit het verlagen van de temperatuur in het (kerk)gebouw of zelfs het uitschakelen van de verwarming. Iets meer (81,8%) doet dit tijdens de kerkdiensten, dan tijdens de activiteiten (79,6%). Een kleiner deel kijkt voor activiteiten (7,3%) of voor kerkdiensten (12,6%) uit naar een ander (kerk)gebouw. Iets minder dan 10% (8,9%) heeft gezorgd voor meer comfort in de kerk, zoals dekens en heaters. Zo'n 3,2% ziet in deze situatie een gelegenheid om intensiever te gaan samenwerken en zo energie te sparen.²

Veel minder dan misschien op eerdere berichtgeving in de media verwacht mocht worden, schrappt men kerkdiensten (1,6%) of past het tijdstip aan (3,6%). En 1,2 % voert het digitale werken weer in (vergaderingen en activiteiten online). Het overgrote deel van de kerken kiest er dus voor om in deze winter minder te stoken en zo dus veel energie te besparen. De impact die het minder stoken kan hebben op het comfort in de kerkzaal en op de kerkgang zelf is niet onderzocht, maar zal er zeker geen gunstig effect op hebben.

Ondanks de oproep van instanties als het Leger des Heils om warme kamers in de kerk te openen voor inwoners die thuis in de kou zitten, geeft 81 % aan het kerkgebouw niet om deze reden vaker te zullen openen. Een aantal kerken geeft aan dat dit zal worden gedaan als bijvoorbeeld de diaconie dit verzoek kenbaar maakt. Maar het geeft ook aan dat voor veel kerken die juist moeten besparen, extra warme kamers bieden juist nu lastig ligt.

Verduurzaming in de kerk (deel 3)

Een andere manier om te besparen is door het (kerk)gebouw zelf beter te verduurzamen door isolatie en het gebruik van andere energiebronnen dan aardgas. 28,7% geeft aan al een duurzaamheidsadvies aangevraagd te hebben, 32,8% gaat dat komend jaar doen. De meeste kerken doen dit via gespecialiseerde aanbieders of via contacten van de kerkrentmeesters.

Kijken we naar de gekozen vormen van verduurzaming, dan geven 120 kerken (49%) aan zonnepanelen te hebben aangebracht of dat in 2023 te doen. Daarnaast worden ook de aanschaf van warmtepompen vaak genoemd, hebben veel kerken hun gebouw geïsoleerd (met name dakisolatie) en brandt in de meeste gebouwen (79%) na dit jaar LED-verlichting.

Wat opvalt, is dat bij een behoorlijk deel nog geen verduurzamingsmaatregelen zijn doorgevoerd (32x geen tot 2022, 62x geen plannen in 2023). Een deel geeft bij de toelichting aan dat het gebouw zich daar onvoldoende voor leent, of de eisen rondom de monumentale status van het (kerk)gebouw dit niet mogelijk maken.

Uiteindelijk geeft 40% aan het komende jaar (nog) geen duurzaamheidsadvies in te winnen. De praktijk is dat er in veel gevallen echt wel besparingen mogelijk zijn, en dat wanneer je gericht gaat zoeken (sluipgebruik opsporen) je toch al behoorlijk wat geld kunt besparen. Met de huidige energietarieven loont het om elke kwh/m³ op te sporen en je verbruik omlaag te brengen. In onze eerdere webinars wordt vaak verrast gereageerd dat er in ook monumentale (kerk) gebouwen echt wel besparingen mogelijk zijn.

Impact van de energiekosten op de financiën (deel 4)

In het tweede deel van de vragenlijst hebben we uitvraag gedaan naar de contracten en naar de te verwachten effecten op de begroting voor 2023. Dit deel was facultatief en is door 141 van de 247 kerkrentmeesters ingevuld.

Dat elke kwh of kuub gas telt, dat blijkt meteen als we van 141 respondenten ook de prognoses voor 2023 zien, zoals dit in de begrotingen van de kerk gemeld wordt. Er zijn wel onderling zeer grote verschillen vanwege de aard en de looptijd van contracten. 39,7 % heeft een looptijd tot 2022 en moest onlangs al een nieuw contract afsluiten, 32,6% moet dat na het jaar 2023 alsnog doen en 16,3% heeft een variabel contract. Slechts 22 van de 141 kerken heeft een contract dat pas in 2024 of 2025 zal aflopen, en kan de energiekosten van 2022 grotendeels voor 2023 en 2024 doortrekken.

Dit verschil in de energiecontracten verklaart ook de enorme uitschieters naar beneden en vooral naar boven. Zo zijn er een paar kerken (3) die er licht op vooruit denken te gaan (minder verbruik, rendement verduurzaming), 23 kerken die een beperkte verandering verwachten (0 - 30% toename). 30 kerken verwachten dat hun kosten tussen de 30-99% hoger zullen liggen dan in 2022, 43 kerken verwachten dat ze liefst 100-199% meer voor hun energierekening kwijt zullen zijn en liefst 36 kerken 200% of meer.

Zoals gezegd zitten hier forse uitschieters tussen, zoals een gemeente, die verwacht dat het gebruik over 2023 een begrotingstoename van 483% zal laten zien. Ook in absolute zin loopt de energierekening in 2023 behoorlijk in de papieren. Er zijn flink wat kerken waarbij de energienota naar de tienduizenden euro's gaat, en een aantal meldt zelfs dat ze tussen 100.000 en 350.000 euro aan energie kwijt te zullen zijn.

Deze hogere uitgaven voor energie geven voldoende reden tot zorg en helemaal wanneer we de stijgende kosten voor energie afzetten tegen de percentages levend geld en de totale inkomsten. Het geld voor de energie moet namelijk wel door de gemeenschap worden opgebracht en is na uitgave in 2023 weg, maar de hogere energiekosten komen mogelijk het jaar daarna in alle hevigheid weer terug. Dat kan ook de liquiditeit van gemeenten (verder) onder druk zetten.

Zo melden 29 van 141 kerken (20,6%) dat alleen de energiekosten al 20% of meer van de totale inkomsten per jaar betreffen. Kijken we naar het levend geld (dus wat door de gemeenschap zelf financieel via giften, acties en collecten) wordt opgebracht, dan geven liefst 106 kerken aan, dat de energiekosten 10% van het levend geld bedragen, met ook hier weer forse uitschieters naar boven.

Omdat de verwachting is dat de energiemarkt, mede als gevolg van de geopolitieke situatie en de wereldwijde energietransitie en het aanbod aan gas, grillig zal blijven, moeten de energiekosten van de kerken echt voor 2024 en daarna tot een beleidsspeerpunt worden gemaakt.

Tot slot hebben we aan alle deelnemers gevraagd waarmee de kerk of het VKB hen zou kunnen helpen. Dat levert de volgende reacties op, waarbij een flink deel ook aangeeft het zelf wel te redden, dan wel eigen expertise in huis te hebben. Wat het meest genoemd wordt, zijn: advies over verduurzamingsmaatregelen en het effect ervan, gegevensuitwisseling (benchmark), delen van best practices, wat de mogelijkheden zijn mbt een monumentaal kerkgebouw (subsidies, verduurzaming, verbruik) en de lobby bij overheden inzake de hoge kosten en de soms tegenstrijdige voorwaarden bij de verschillende verduurzamingsubsidies.

² <https://www.ad.nl/hellendoorn/energiecrisis-brengt-gereformeerden-en-hervormden-van-daarle-samen-wewarmen-ons-aan-elkaar~abd9dd2b/>

Hoofdstuk 2

Maatregelen met betrekking tot energie(ver/ge)bruik

Aan de respondenten (n=247) is de vraag voorgelegd of ze voor deze winterperiode besloten hebben tot aanpassingen in het energiebeleid van hun (kerk)gebouwen.

Op deze vraag geven 17 respondenten (6,9 %) aan dit nog niet van plan te zijn. Het betreft 9x type 1, 4x type 2 en 2x zowel voor type 3 en 4. De overige 230 respondenten (93,1 %) geven aan wel maatregelen van plan te zijn of al doorgevoerd te hebben.

Hoewel 17 respondenten aangeven geen aanpassingen van plan te zijn, geven 7 van deze respondenten (4x type 1, 1x bij type 2, 3 en 4) bij de volgende vraag (vraag 3) wel aan maatregelen te hebben genomen, namelijk het verlagen van de temperatuur in de kerkdiensten en/of bij activiteiten. Nemen we deze toch mee, dan kunnen we stellen dat bijna alle respondenten (237, > 95%) dus aanpassingen onderneemt.

De overige 10 respondenten geven bij vraag 3 aan dat ze dit niet van plan zijn (8x), hebben onlangs nieuwe Cv-installatie geplaatst (1x) of meldt dat aanpassingen nog punt van discussie zijn (1x).

Welke maatregelen staan er gepland om deze winter uitgevoerd te worden?

Op deze vraag (vraag 3) konden de respondenten (n=247) meerdere keuzes aankruisen. Dat leverde het volgende beeld op (schema 2):

Maatregel(en) deze winter	Aantal x gekozen	Percentage
We hebben de temperatuur van de verwarming tijdens de activiteiten verlaagd.	193	78 %
We hebben de temperatuur van de verwarming tijdens de kerkdiensten verlaagd.	196	79,4 %
We laten de verwarming tijdens de activiteiten uit.	4	1,6 %
We laten de verwarming tijdens de kerkdiensten uit.	6	2,4 %
We centreren onze activiteiten in een ander (kerk)gebouw.	31	12,6 %
We centreren onze kerkdiensten in een ander (kerk)gebouw.	18	7,3 %
We hebben gezorgd voor extra comfort door de aanschaf van dekens, heaters of anderszins.	22	8,9 %
We hebben verduurzamingsactiviteiten nog vóór deze winter versneld uitgevoerd.	23	9,3 %
We houden gezamenlijke vieringen met (een) andere wijk of gemeente(n).	8	3,2 %
We houden verschillende vieringen achter elkaar in hetzelfde gebouw met (een) andere denominatie(s) of kerkgenootschap(pen)	7	2,8 %
We hebben de tijdstippen van onze activiteiten /diensten erop aangepast.	9	3,6 %
We hebben activiteiten/diensten geschrapt.	4	1,6 %
We voeren activiteiten/vergaderingen weer digitaal uit.	3	1,2 %
Wij hebben geen aanpassingen gedaan of zijn dit niet van plan te gaan doen.	10	4,0 %
Anders...	51	20,6 %

Schema 2: Maatregelen deze winter

Het hoge aantal van 51 'anders' verraste wel, omdat er toch behoorlijk veel opties genoemd zijn. Maar vanuit de eigen unieke situatie geredeneerd, was het toch nodig bovenstaande opties te verhelderen. In veel gevallen was het ook om de eerder aangevinkte antwoorden te onderbouwen. Het merendeel van deze 51 reacties kwam neer op het anders inregelen van de temperatuur/later aanzetten van de verwarming, of op het plaatsen van nieuwe (duurzamere) installatie of andere vormen van verplaatsingen. Enkele reacties:

- "Zonnepanelen en zo 9.000 kw over die we gaan inzetten mbv heaters in vergaderlokalen".
- "70 zonnepanelen geïnstalleerd die 25000 kwh per jaar opleveren. Daarnaast zitten nu 3 gebouwen op 1 ne-taansluiting, waardoor ze allemaal meegenieten van de zonnestroom"
- "Nieuwe thermostaat voor gericht programmeren verwarming op afstand"
- "De infrarood verwarming gaat gedeeltelijk aan, verder is de vloerverwarming uitgezet;"
- "We gaan ons kostenbesparingsprogramma versneld uitvoeren. Hierin wordt ook naar het aantal kerkgebouwen gekeken."

- "Bij hevige kou kerken we in de bijzaal."
- "We stimuleren het thuis uitvoeren van activiteiten en vergaderingen."
- "We zetten de stoelen in de kerkzaal wat verder van de ramen en vragen we gemeenteleden dichter bij elkaar te gaan zitten."

Warme kamers?

In veel gevallen lijkt de kerk vaker gesloten, en ook als zij wel open is, kouder te zijn. Tegelijk is er vanuit o.a. Leger des Heils een beroep gedaan om de kerk juist in deze tijd een warme kamers te laten zijn (www.warmekamers.nl), juist voor hen die thuis in de kou zitten.

Dus stelden we ook de vraag aan de respondenten (n=247) of ze in deze tijd juist de kerk ook extra open zouden stellen.

Stelt u uw (kerk)gebouw(en) tijdens de winterperiode juist extra open?		
Wij doen als kerk mee met de Warme Kamers (Leger des Heils).	5	2,0 %
Wij stellen ons gebouw extra open voor mensen die thuis in de kou zitten.	5	2,0 %
Wij organiseren extra activiteiten, zoals project warm(t)e maaltijden.	10	4,1 %
Wij zijn dit van plan te gaan doen.	7	2,8 %
Nee, we zijn dit niet van plan.	199 +1	81,0 %
Anders	27	10,9 %

Schema 3: Extra beschikbaarheid (kerk)gebouw(en)

Onder de optie anders kregen we de volgende reacties terug:

- Niet van plan, want... 3, waarvan 2x al ingevuld dus +1 bij 'Nee, we zijn dit niet van plan.
- Goed idee, ga het doorgeven 1
- Dit wordt al (door anderen) gedaan 1
- We organiseren al (culturele) activiteiten 4
- We organiseren extra koffie inloop 2
- We organiseren extra (nood)opvang voor vluchtelingen uit Oekraïne 3
- Niet meer dan anders, wel net als vorige winter warme werkplekken 1

- Niet over nagedacht/gehoord. 3
- We denken hier nog over na. 6
- Als de diaconie dit oppakt, stellen wij het gebouw open 1
- Geen noodzaak of vraag naar 2

Ook hier werden een paar reacties gegeven als toelichting op een van de bovenstaande punten, die men al had aangekruist. Wat wel duidelijk wordt, is dat grootste deel (81,0%) dit niet van plan is te gaan doen. Uit de optie 'anders' wordt duidelijk dat sommige respondenten dit voor het eerst ervan hoorden, en dat op sommige plekken er nog over wordt nagedacht (6x).

Hoofdstuk 3

Energie en verduurzaming (kerk)gebouw(en)

Het tweede aspect dat we wilden verkennen, is in hoeverre de energiekosten een impuls geven aan de verduurzaming van de (kerk)gebouw(en).

Dat leverde het volgende beeld op:

Heeft u begin oktober jl. subsidie aangevraagd in het kader van de nieuwe DUMAVA regeling? (https://www.rvo.nl/subsidies-financiering/dumava)	Aantal (n=247)	%
Ja	15 +2	6,88 %
Nee	141+1	57,49 %
Nee, maar we gaan dit t.z.t. in 2024 zeker doen	81+1	33,20 %
andere	10 → 6	2,43 %

Schema 4: Aanvraag subsidie DUMAVA

Omdat bij deze vraag maar één keuzemogelijkheid was, kijken we ook kritisch naar de reacties onder 'andere' en in hoeverre deze ook toe te passen zijn op de mogelijke opties.

Bij de overige mogelijkheden ontstaat het volgende beeld:

- Ja, wel aangevraagd, maar overtekend 2x → optie Ja.
- Nee, voldoen niet aan de voorwaarden 1x → optie nee
- Nee, maar gaan dit in 2023 waarschijnlijk alsnog doen 1x → optie nee, maar...

Heeft u recent een duurzaamheidsadvies gevraagd voor uw gebouw(en)?

Van de respondenten (n=247) hebben 176 respondenten (71,3 %) geen duurzaamheidsadvies aangevraagd en 71 respondenten (28,7 %) wel.

Deze 71 respondenten hebben dat via de volgende mogelijkheden gedaan:

Waar heeft u een duurzaamheidsadvies ingewonnen?	Aantal	Percentage (n=71)
Gespecialiseerde bedrijven zoals, DODUVA 2x, DWA 3x, NIAG 2x, kerken verantwoord verwarmen 2x, Ooms Duurzaamheidsadviesburo 2x	22	31 %
Lokale leveranciers/aannemers	17	23,9 %
Lokaal loket	6	8,5 %
Eigen organisatie, kennis zit in cvk	5	7,0 %
Energie voor kerken / Hellemans Consultants	4	5,6 %
Provinciaal programma / loket	4	5,6 %
SBKG Noord Nederland	3	4,2 %
Coöperatie	3	4,2 %
Warmte-adviseur via stedelijke Protestantse Gemeente	2	2,8 %
Rijksdienst voor cultureel erfgoed	1	1,4 %
Energiemaatschappij	1	1,4%
Onbekend	3	4,2 %

Schema 5: Adres duurzaamheidsadvies

Welke verduurzaming(en) heeft u in uw (kerk)gebouwen al doorgevoerd?

Uit deze vraag komt goed naar voren dat de meeste kerken 'het laaghangend fruit' wel hebben geplukt (lampen vervangen en nauwkeuriger afstellen van de thermostaat), maar vooral op isolatie, LED-lampen, warmtepompen en op zonnepanelen wordt voor 2023 ingezet. Verder het inwinnen van een duurzaamheidsadvies (81).

Gezien de geringe acties in 2023 zou je kunnen concluderen dat de huidige energiestijging een deel van de achterban overvallen heeft en niet meteen heeft geleid tot maatregelen mbt duurzaamheid, zodat men nu eerst een advies heeft in te winnen.

Maatregelen m.b.t. verduurzaming gebouw	Al gedaan	Van plan in 2023
Gevel- en/of spouwisolatie	31	15
Vloerisolatie	25	10
Dakisolatie	41	20
Tochtstrips en/of andere kou-werende maatregelen	50	34
Alle lampen (indien mogelijk) vervangen door LED-verlichting	156	39
Aanbrengen zonnepanelen	63	57
Aanbrengen zonneboiler	0	2
Installatie warmtepomp	13	25
Inwinnen van een duurzaamheidsadvies	-	81
Het opstellen en invoeren van een gebruikersinstructie	-	36
Controle en/of nauwkeuriger afstemming van bestaande installatie(s);	123	-
Geen	32	62
Andere, namelijk...	33	44

Schema 6: Maatregelen m.b.t. verduurzaming gebouw

Ook bij deze vraag is soms 'andere' aangekruist om keuzes uit de bovenstaande lijst nader toe te lichten. Halen we deze uit de lijst, dan blijven de volgende andere opties over, die voor 2023 als maatregelen genoemd worden.

- Verwarmingssysteem (radiatorbediening, Cv-ketel) aanpassen 5x genoemd
- Dubbel glas (HR++) aanbrengen 5x
- Airco met warmtewisselaar 2x
- Infraroodpanelen i.p.v. reguliere Cv 4x
- Tochtsluis, gordijnen, voorzetramen 3x
- Nog uit te zoeken 4x
- Geen omdat we eerst nadenken over het afstoten van een kerkgebouw 3x
- Geen omdat we dit al eerder hebben uitgevoerd 2x
- Geen mogelijkheden i.v.m. (rijks)monumentale status 2x
- Geen omdat we verwachten dat de investering de baten teveel overstijgt 2x

Hoofdstuk 4

Deel 2 onderzoek: Impact van de energie- kosten op de financiën

Wat is uw huidige energiecontract?	Aantal (n=141)	Percentage (over n=142) ³
Vaste tarieven bij een van de grote leveranciers	30 +1	21,8 %
Vast contract via gezamenlijke inkoop, zoals Energie voor Kerken	30 +1	21,8 %
Variabele tarieven, bij een van de grote energieleveranciers	75 +2	54,2 %
Anders... <ul style="list-style-type: none"> • Dynamische tarieven bij nieuwe stroom • vast contract voor 1 jaar ingaande 1 jan 2023 → vast • Lokale energie coöperatie • vanaf 1/1/2023 variabel • dynamisch contract → variabel • Kerken vast contract Energie voor Kerken tot jan 2024 kerkelijk centrum variabel contract → 2 contracten (variabel en vast coöperatief) 	6 → 3	2,1 %

Schema 7: Overzicht type energiecontract

Over deze contracten geven 2 respondenten aan dat dit enkel op elektriciteit van toepassing is (geen gas, beiden zijn all-electric) en 2x alleen gas, waarbij het onduidelijk is waar ze hun elektriciteit van betrekken, kortom: bijna alle contracten zijn voor zowel gas als elektra aangegaan.

De looptijd van de contracten (open vraag) werd door de respondenten nogal verschillend ingevuld, namelijk soms het datum van aflopen huidig contract (naar gevraagd), soms al gemeld wat het nieuwe contract was geworden (verlenging van contract tot eind 2025) en soms de looptijd in jaren. Na een correctie leverde dit het volgende tijdbeeld op.

Wat is de huidige looptijd van uw contract?	Aantal (n=141)	Percentage
Aflopend op 31-12-2022 (mogelijk al wel verlengd)	56	39,72 %
Aflopend in kwartaal 1 of 2 2023	4	2,84 %
Aflopend op 31-12-2023	42	29,79 %
Aflopend in kwartaal 1 of 2 2024	1	0,7 %
Aflopend op 31-12-2024	8	5,67 %
Aflopend op 31-12-2025 (mogelijk net nieuw 3-jarig contract afgesloten)	13	9,21 %
Variabel, dus i.p. maandelijks opzegbaar	23	16,31 %
onbekend	6	4,26 %

Schema 8: Huidige looptijd contract

Heeft u vanwege de (mogelijk) stijgende energiekosten aanvullende financiering overwogen?	Aantal (n=139)	Percentage
Ja, via een duurzame monumenten lening (restauratiefonds)	0	0 %
Ja, via een provinciale regeling	0	0 %
Nog niet, maar dat gaan we via een van bovenstaande mogelijkheden doen	19	73,39 %
Nee, niet van plan	102	13,67 %
Anders	18	12,95 %

Schema 9: Aanvullende financiering

Ook bij deze vraag zijn er geregeld antwoorden ingevuld die eigenlijk een verduidelijking waren waarom de genoemde 4 opties (ja of nee) niet van toepassing zouden zijn. Ook werd hier gemeld dat soms de subsidiepot leeg was of de reactie termijn inmiddels gesloten.

Maar verder zijn er ook andere aanvullende financieringsmogelijkheden genoemd, zoals:

- Financiële actie onder gemeenteleden gehouden 2x
- Regeling prijsplafond gaat ons mogelijk helpen 2x
- Huurverhogingen voor huurders, dan wel doorbelasting energiekosten 2x
- We wachten langer met het invullen van de predikantsvacature 2x
- Doorberekening van werkzaamheden vrijwilligers aan commerciële activiteiten (begraafplaatsexploitatie)
- Via gemeentelijke regeling energie religieuze instellingen 2x

Impact energiekosten op de begrotingen 2022 en 2023

Vervolgens vroegen we de respondenten (n = 141) om hun begrote kosten voor de post energie tussen 2022 en 2023 te vergelijken. Waar mogelijk hebben we hen ook gevraagd te meten welk percentage de energiekosten van hun levend

geld en van hun totale inkomsten dit zouden gaan uitmaken. In bijlage 1 geven we alle cijfers geanonimiseerd weer, waarbij bij de cijfers over 2023 veel onzekerheden schuilen, omdat nog onduidelijk was wat de impact van de nieuwe energiecontracten zou zijn, de impact van het prijsplafond, het effect van de besparende maatregelen en de eerder ondernomen acties m.b.t. verduurzaming. Aannemelijk is dat het energiegebruik van de meeste kerken (zoals ook voor consumenten nu al zichtbaar wordt) zal dalen t.o.v. wat begroot is. Maar tegelijk zal dit een beperkt effect op de te verwachten kosten hebben omdat in sommige gevallen de kosten voor energie per eenheid (kwh/m³) met een factor 3-4 is toegenomen.

Van de 141 respondenten hebben er 5 respondenten (3x type 1, 1x type 2 en 1x type 4) toch geen financiële gegevens ingevuld, dus laten we hun gegevens in deze tabel ook buiten beschouwing, dus n=136.

³ Bij de mogelijkheid 'anders' gaf 1 respondent aan twee verschillende contracten te bezitten, dus percentage berekend over 140 + 2 = 142 contracten.

Samenvatting gemiddeld (n= 136), bedragen in euro's

(voor overzicht per respondent, zie bijlage 1)

<i>Situatie gemeente</i>	<i>Bedrag begroot in 2022</i>	<i>% van levend geld 2022</i>	<i>% van inkomsten 2022</i>	<i>Bedrag begroot in 2023</i>	<i>% van levend geld in 2023</i>	<i>% van inkomsten 2023</i>
Type 1 (n=65)	9.318,46	9,81%	7,54%	19.400,78	20,55%	14,67%
Bandbreedte	1.500 - 23.000	2,2 - 37%	1,3 - 30%	3.000 - 60.000	3 - 60%	1,6 - 60 %
Type 2 (n=33)	11.138,79	9,29%	6,60%	26.853,26	20,17 %	14,72 %
Bandbreedte	3.500 - 33.500	3,5 - 23%	3 - 14%	6.000 - 78.000	4 - 50 %	3,4 - 42 %
Type 3 (n=18)	14.541,67	9,48 %	5,86 %	39.793,53	21,75 %	13,92 %
Bandbreedte	4.700 - 18.000	4,5 - 21 %	3 - 20 %	6.400 - 160.000	8,2 - 50 %	5 - 50 %
Type 4 (n=6)	14.833,33	8,02 %	4,52 %	37.916,67	18,92 %	11,27 %
Bandbreedte	5.500 - 21.000	5 - 11 %	3 - 5,1 %	11.000 - 60.000	10 - 33 %	6 - 20 %
Type 5 (n=14)	39.464,29	14,65 %	8,32 %	112.576,92	27,55 %	16,85 %
Bandbreedte	5.000 - 80.000	3,1 - 60 %	2,5 - 40 %	10.000 - 350.000	8 - 60 %	5,5 - 40 %
Totaal (n= 136)	13.798,01	10,1 %	7,02 %	33.905,27	21,26 %	14,65 %
Bandbreedte	1.500 - 80.000	2,2 - 60 %	1,3 - 40%	3.000 - 350.000	3 - 60 %	1,6 - 60 %
<i>Standaarddeviatie⁴</i>	<i>13.069</i>	<i>7,42 %</i>	<i>5,24 %</i>	<i>44.088</i>	<i>13,08 %</i>	<i>9,42 %</i>

Schema 10: Aanvullende financiering

De gemiddelde toename van de kosten voor de energie-kosten, die deze 136 kerken verwachten te gaan maken, bedraagt 236%, met een aantal uitschieters naar onderen en naar boven. Zo zijn er een aantal kerken (20) die nauwelijks verschil verwachten als gevolg van een nog lopend ener-

giecontract en/of uitgevoerde besparingen (<10% toename of zelfs een afname van de kosten), maar het grootste deel (116) begroot een forse toename van 20 procent of meer, met uitschieters naar een toename van de kosten van enkele honderden procenten (uitschieter is 583%).

⁴ De standaarddeviatie of standaardafwijking geeft de mate van spreiding aan in bepaalde data. Het geeft aan hoezeer de geobserveerde waarden afwijken van het gemiddelde.

Hoofdstuk 5

Ondersteuning kerk en/of VKB inzake 'kerk en energie'

Op deze open vraag konden de respondenten reageren welke vorm van advies of ondersteuning ze verder nog van de kerk en/of het VKB verwachten.

Dat leverde een gemengd beeld op en diverse reacties, opmerkingen en commentaar over de huidige gang van zaken. We hebben alle reacties (164) integraal in bijlage 2 geplaatst en geven hier een korte samenvatting van de opvallendste zaken en reacties. Een aantal reacties (48) zijn niet gericht op advies maar geven aan het zelfstandig wel te kunnen redden of hebben geen concreet idee daarvoor, mogelijk geldt dit ook voor de non-respons op deze vraag (83).

Van de overgebleven 116 reacties valt op dat een flink deel inhoudelijk reageert op de eigen besparingen of daar deskundig advies op wil. Vooral de vraag of bepaalde investeringen wel passen bij het gebouw of dat deze uiteindelijk wel genoeg (besparend) effect zullen hebben.

Een deel geeft aan advies te willen ontvangen op **de huidige en toekomstige subsidieregelingen**. Voor zover dit nu bij ons bekend is, hebben we dit ook al op onze website staan: <https://www.kerkrentmeester.nl/kerk-en-energie/>. Tevens zouden kerken wel ondersteuning wensen bij het aanvragen van fondsen.

Een aantal kerkrentmeesters geeft aan dat de kerk en/of VKB een meer zichtbare **lobby** mag voeren om dit probleem van (monumentale) kerken beter onder de aandacht van de Rijksoverheid te brengen. Tevens wordt duidelijk dat de bestaande regelingen (bijv. DUMAVA) lang niet voor alle gebouwen of elk type besparing passend is.

Wat je allemaal wel en niet kunt én mag bij het verduurzamen van **een monumentaal kerkgebouw**, daar is ook behoefte aan. Daarbij kan worden gedacht aan aanpassingen

aan het gebouw maar zeker ook aan geschikte omstandigheden voor interieur en orgel.

Een aantal kerkrentmeesters geeft aan dat er behoefte is aan **gegevensuitwisseling** tussen kerken, zodat er de mogelijkheid is tot een benchmark of het vergelijken van energietarieven. Er worden ook opmerkingen gemaakt dat er behoefte zou zijn aan een collectief energiecontract voor kerken (bestaat al, namelijk www.energievoorkerken.nl) of meer centrale regie op energiescans of andere stappen om te komen tot (versnelde) verduurzaming. Daar tegenover staat ook de vraag naar juridisch advies om juist onder de collectieve energiecontract uit te komen.

Tenslotte zou men graag **praktijkverhalen** over verduurzaming uit andere gemeenten horen, zoals de praktische ervaringen van andere kerkrentmeesters op het gebied van verduurzaming zoals het aanbrengen van dubbel glas en zonnepanelen op monumentale kerkgebouwen en de houding c.q. medewerking / tegenwerking van de gemeentelijke overheid / welstandscommissies.

Hoofdstuk 6

Nawoord

Met dit onderzoek hebben we als VKB de huidige situatie in de kerk willen verkennen en onderbouwen. Geluiden over wat men doet om te besparen, te verduurzamen en zo de kosten omlaag te brengen, kunnen we nu ook cijfermatig onderbouwen.

Heel hartelijk dank aan alle kerkrentmeesters die eraan hebben meegewerkt. Door de hoge respons en de behoorlijke spreiding over de verschillende type kerken kunnen we veel conclusies overnemen voor het geheel van de Protestantse Kerk in Nederland.

We reageren in dit verslag niet op de inhoudelijke vragen die gesteld zijn, omdat we alle gegevens anoniem hebben ontvangen en ook als zodanig hebben verwerkt. Maar wilt u na aanleiding van dit onderzoek uw vraag alsnog gericht aan ons stellen, stuur dan een bericht aan info@kerkrentmeester.nl en dan pakken we uw vraag persoonlijk met u op.

Nogmaals hartelijk dank voor uw bereidheid. Als VKB en kerk zijn wij nu aan zet om te kijken hoe we deze resultaten zo goed mogelijk kunnen betrekken op alle stappen die voor en achter de schermen al gaande zijn om het effect van de hogere energiekosten voor de komende tijd te verzachten.

Namens het team VKB,

Joost Schelling
Directeur VKB Kerkrentmeesters

Bijlage 1

Geanonimiseerd overzicht begrote kosten 2022-2023 per respondent

Type	Welk bedrag had u voor 2022 begroot t.a.v. uw energie-kosten?	Hoeveel procent van de inkomsten uit levend geld besloeg de energie-kosten?	Hoeveel procent van de totale inkomsten besloeg de energie-kosten?	Welk bedrag heeft u voor 2023 begroot t.a.v. uw energie-kosten?	Hoeveel procent van de inkomsten uit levend geld beslaat de energie-kosten?	Hoeveel procent van de totale inkomsten beslaat de energie-kosten?	Met hoeveel procent zijn de energie-kosten voor 2023 gestegen t.o.v. 2022?
1	1500,00	10,00%	3,00%	3000,00	20,00%	6,00%	100%
1	1700,00	7,20%	6,50%	3000,00	12,90%	11,70%	76%
1	1800,00	4,00%	4,00%	3100,00	7,00%	7,00%	72%
1	2000,00	5,00%	2,00%	3200,00	8,00%	4,00%	60%
1	2200,00	6,00%	4,00%	4400,00	11,50%	7,00%	100%
1	2400,00	6,00%	4,00%	4000,00	11,00%	7,20%	67%
1	2500,00	12,00%	9,50%	3500,00	18,00%	14,00%	40%
1	2500,00	4,00%	3,00%	12500,00	21,00%	16,00%	400%
1	3000,00	10,00%	7,00%	7000,00	24,00%	22,00%	133%
1	3000,00	6,00%	6,00%	7500,00	15,00%	15,00%	150%
1	3250,00	2,60%	2,20%	12200,00	9,40%	8,40%	275%
1	3500,00	8,00%	3,00%	7000,00	15,00%	6,00%	100%
1	3500,00	8,00%	6,00%	7500,00	16,00%	12,00%	114%
1	3500,00	8,00%	5,00%	9000,00	20,00%	12,00%	157%
1	3500,00	9,00%	7,00%	10500,00	18,00%	14,00%	200%
2	3500,00	5,00%	3,00%	17500,00	22,00%	17,00%	400%
1	3900,00	5,50%	4,50%	5000,00	7,30%	5,90%	28%
1	4000,00	3,00%	3,00%	3000,00	3,00%	3,00%	-25%
1	4000,00	10,00%	18,00%	3750,00	10,00%	18,00%	-6%
1	4000,00	19,00%	14,00%	4000,00	18,00%	14,00%	0%
1	4000,00	13,00%	9,00%	5000,00	16,00%	10,00%	25%
1	4500,00	7,00%	5,00%	9000,00	15,00%	10,00%	100%
2	4500,00	7,00%	5,00%	onbekend	onbekend	onbekend	onbekend
3	4700,00	21,00%	3,65%	8600,00	38,00%	6,70%	83%
2	4700,00	9,00%	4,00%	11000,00	19,00%	9,00%	134%
5	5000,00	4,00%	2,50%	10000,00	8,00%	5,50%	100%

1	5000,00	7,14%	4,17%	10000,00	14,29%	8,55%	100%
2	5000,00	5,00%	3,00%	25000,00	25,00%	12,50%	400%
1	5300,00	9,00%	7,00%	12000,00	20,50%	16,00%	126%
4	5500,00	7,10%	5,10%	11000,00	14,50%	10,60%	100%
1	6000,00	3,00%	2,00%	6000,00	3,00%	2,00%	0%
2	6000,00	17,00%	14,00%	6000,00	16,00%	14,00%	0%
1	6000,00	6,00%	5,00%	10000,00	9,00%	10,00%	67%
1	6000,00	4,00%	3,00%	15000,00	8,00%	6,00%	150%
2	6000,00	5,50%	4,50%	15000,00	7,50%	10,00%	150%
2	6000,00	8,00%	8,00%	15000,00	17,00%	17,00%	150%
1	6000,00	8,20%	7,60%	18000,00	23,00%	21,00%	200%
1	6000,00	8,50%	8,00%	22000,00	30,80%	30,00%	267%
2	6200,00	8,00%	5,50%	6500,00	8,00%	6,00%	5%
3	6400,00	10,00%	5,00%	6400,00	10,00%	5,00%	0%
1	6500,00	11,50%	8,80%	12000,00	19,50%	14,80%	85%
2	6500,00	4,00%	3,00%	15000,00	8,00%	7,00%	131%
1	6600,00	2,20%	2,00%	15000,00	5,00%	4,50%	127%
1	7000,00	7,00%	6,00%	8000,00	8,00%	7,00%	14%
2	7000,00	3,50%	3,50%	10000,00	4,00%	4,00%	43%
1	7000,00	20,00%	20,00%	17000,00	50,00%	onbekend	143%
1	7000,00	11,00%	5,00%	20000,00	35,00%	4,00%	186%
3	7000,00	14,00%	6,00%	20000,00	40,00%	19,00%	186%
3	7200,00	4,50%	3,80%	20000,00	12,60%	10,40%	178%
2	7500,00	onbekend	onbekend	15000,00	onbekend	onbekend	100%
2	7500,00	7,50%	5,00%	23000,00	23,00%	20,00%	207%
2	7500,00	7,00%	5,50%	26250,00	24,00%	19,00%	250%
2	7500,00	8,50%	7,00%	onbekend	onbekend	onbekend	onbekend
2	7800,00	9,30%	5,50%	6800,00	8,20%	3,40%	13%
1	8000,00	16,00%	7,10%	30000,00	60,00%	26,60%	275%
1	8200,00	4,00%	3,00%	17500,00	8,50%	7,50%	113%
3	9000,00	7,30%	6,60%	14000,00	11,00%	10,00%	56%
1	9000,00	10,00%	onbekend	20000,00	36,00%	onbekend	122%
2	9200,00	4,00%	3,00%	47000,00	19,00%	15,00%	411%
1	9250,00	8,00%	6,80%	26500,00	22,80%	19,60%	186%
2	9500,00	4,50%	3,50%	34275,00	17,30%	14,20%	261%
3	9550,00	6,30%	5,20%	12240,00	8,20%	6,70%	28%
3	10000,00	7,00%	5,00%	22000,00	15,00%	12,00%	120%
5	10000,00	8,00%	4,70%	25000,00	20,00%	13,00%	150%
1	10000,00	7,00%	7,00%	35000,00	22,00%	22,00%	250%
1	10000,00	8,00%	onbekend	35000,00	33,00%	33,00%	250%
1	10000,00	10,00%	7,00%	37000,00	37,00%	23,00%	270%
1	10000,00	10,00%	onbekend	40000,00	40,00%	onbekend	300%
2	10000,00	15,00%	12,00%	40000,00	45,00%	42,00%	300%
1	10800,00	11,00%	1,30%	12000,00	10,00%	1,60%	11%
2	11000,00	7,60%	5,90%	20000,00	12,90%	10,70%	82%
1	11000,00	4,80%	4,40%	28000,00	13,30%	11,60%	155%
3	11000,00	onbekend	onbekend	onbekend	onbekend	onbekend	onbekend
2	11400,00	4,40%	4,20%	59500,00	21,70%	21,40%	422%
2	11500,00	8,00%	5,75%	22000,00	15,00%	11,50%	91%

1	12000,00	10,37%	9,00%	12000,00	10,50%	9,16%	0%
2	12000,00	20,00%	14,00%	13000,00	20,00%	14,00%	8%
2	12000,00	10,00%	8,00%	17000,00	15,00%	12,00%	42%
3	12000,00	10,00%	5,00%	36000,00	30,00%	15,00%	200%
3	12000,00	10,00%	5,00%	36000,00	30,00%	onbekend	200%
1	12500,00	10,00%	8,00%	18800,00	15,00%	9,00%	50%
2	12500,00	11,50%	7,00%	32000,00	31,00%	18,00%	156%
1	12500,00	8,00%	6,00%	50000,00	32,00%	25,00%	300%
2	13230,00	7,00%	6,00%	51426,00	26,00%	24,00%	289%
1	14000,00	12,00%	8,00%	18000,00	15,00%	11,00%	29%
3	14000,00	onbekend	3,59%	20000,00	onbekend	5,08%	43%
3	14900,00	9,50%	8,50%	15900,00	12,00%	12,00%	7%
2	15000,00	12,00%	onbekend	15000,00	onbekend	onbekend	0%
1	15000,00	37,00%	30,00%	15000,00	37,00%	30,00%	0%
1	15000,00	onbekend	onbekend	15000,00	onbekend	onbekend	0%
1	15000,00	33,00%	20,00%	18000,00	35,00%	25,00%	20%
1	15000,00	15,00%	15,00%	25000,00	25,00%	25,00%	67%
1	15000,00	20,00%	12,00%	25000,00	30,00%	20,00%	67%
1	15000,00	3,50%	2,70%	30000,00	7,00%	5,00%	100%
4	15000,00	10,00%	5,00%	44000,00	33,00%	15,00%	193%
1	15000,00	15,00%	10,00%	50000,00	50,00%	40,00%	233%
4	15000,00	onbekend	3,00%	50000,00	12,00%	7,00%	233%
4	15000,00	7,00%	5,00%	60000,00	30,00%	20,00%	300%
2	16000,00	8,00%	7,00%	16000,00	8,00%	8,00%	0%
1	16000,00	6,00%	4,00%	29000,00	10,00%	7,00%	81%
1	16000,00	9,00%	8,00%	37000,00	24,00%	18,00%	131%
4	17500,00	11,00%	5,00%	21500,00	14,00%	6,00%	23%
1	17500,00	11,00%	8,00%	30000,00	20,00%	12,00%	71%
2	18000,00	8,85%	7,30%	37000,00	17,70%	14,25%	106%
2	18000,00	15,00%	8,50%	45000,00	35,00%	25,00%	150%
3	18000,00	7,00%	5,00%	50350,00	20,00%	12,00%	180%
1	18000,00	onbekend	onbekend	onbekend	onbekend	onbekend	onbekend
2	18500,00	13,00%	8,50%	65000,00	45,00%	18,50%	251%
2	19500,00	10,00%	8,50%	19500,00	10,00%	8,50%	0%
1	20000,00	12,00%	10,00%	27000,00	15,00%	13,00%	35%
1	20000,00	15,00%	10,00%	40000,00	30,00%	20,00%	100%
5	20000,00	15,00%	onbekend	45000,00	40,00%	40,00%	125%
1	20000,00	20,00%	20,00%	60000,00	60,00%	60,00%	200%
3	20000,00	20,00%	20,00%	60000,00	50,00%	50,00%	200%
5	20000,00	20,00%	10,00%	65000,00	60,00%	20,00%	225%
3	20000,00	5,00%	4,00%	68000,00	17,00%	16,00%	240%
1	20300,00	4,70%	4,10%	54900,00	11,60%	10,10%	170%
4	21000,00	5,00%	4,00%	41000,00	10,00%	9,00%	95%
3	21000,00	5,10%	3,30%	67000,00	17,20%	10,80%	219%
1	22000,00	6,50%	6,00%	28800,00	20,10%	16,70%	31%
1	22000,00	onbekend	14,00%	30000,00	onbekend	16,00%	36%
5	22500,00	11,80%	6,70%	67500,00	37,50%	20,80%	200%
1	23000,00	9,80%	6,80%	55000,00	22,00%	16,50%	139%
2	23550,00	11,00%	9,00%	28700,00	14,50%	11,00%	22%

3	25000,00	10,00%	7,00%	60000,00	25,00%	22,00%	140%
5	31000,00	6,90%	5,40%	60000,00	13,30%	10,20%	94%
2	33500,00	23,00%	10,00%	78000,00	50,00%	20,00%	133%
5	40000,00	11,00%	7,00%	40000,00	11,00%	7,00%	0%
5	40000,00	9,50%	7,00%	120000,00	20,40%	27,90%	200%
3	40000,00	5,00%	3,00%	160000,00	12,00%	10,00%	300%
5	45000,00	60,00%	40,00%	onbekend	onbekend	onbekend	onbekend
5	46000,00	3,10%	2,80%	207000,00	14,20%	12,40%	350%
5	53000,00	7,80%	5,10%	194000,00	28,80%	18,20%	166%
5	60000,00	5,00%	4,00%	350000,00	30,00%	22,00%	483%
5	80000,00	36,00%	6,00%	130000,00	60,00%	7,00%	63%
5	80000,00	7,00%	7,00%	150000,00	15,00%	15,00%	88%
totaal	13798,01	10,10%	7,02%	33905,27	21,26%	14,65%	134,90%

Bijlage 2

Reacties respondententen op de vraag: Welke advisering en/of ondersteuning zou u rond 'kerk en energie' nog van de kerk en/of VKB Kerkrentmeesters wensen?

1. Via de DUMAVA regeling is er 30% subsidie te verkrijgen. Dit is onvoldoende bij grotere investeringen. Een tool hebben waar je het energieverbruik kwantitatief (per jaar) van je eigen kerk afzet tegen een kerkenindex. De tool dan zodanig inrichten met meetpunten voor monumentaal en niet monumentaal, m2. wel of niet zonnepanelen, wel of niet warmtepomp.
2. Wat mij betreft geen, wij hebben het seminar t.b.v. energie al gevolgd
3. (Tijdig) advies over subsidiemogelijkheden: 1. Lobby voor tijdelijke overheidsondersteuning cf. zwembaden en sporthallen en Lobby voor subsidie bij verduurzamingsactiviteiten
4. Aangezien een kerkgebouw redelijk specifiek is zouden wij graag ervaringen van ander kerken willen weten om de kerk te verduurzamen als het gaat om het gebouw te verwarmen. En waar kunnen we voor goed advies terecht?
5. Aankoop warmtekussens voor in de kerk
6. Advies voor verduurzamen van de kerk door te isoleren en verwarmen.
7. Advies en daadwerkelijke ondersteuning van experts wat te doen
8. advies energiebesparing
9. Advies gevraagd en goed antwoord gekregen
10. Advies in het maken van de juiste keuze!
11. Advies over welke energieadviseur ervaring heeft met kerkgebouwen
12. Advies specifiek voor monumentale kerkgebouwen.
13. Adviezen over subsidiemogelijkheden (zulke adviezen zijn er wellicht al, heb me hier nog niet goed in verdiept)
14. Adviezen over subsidieregelingen
15. advisering en ondersteuning is voor ons voldoende
16. Advisering hoe de kerkgebouwen duurzamer ingericht en gebruikt kunnen worden.
17. Advisering mbt klimaatmodel van een gebouw/kerkzaal om het beheer goed uit te voeren.
18. Algemene ervaring/uitvoering.
19. Alle mogelijk advies is goed.
20. Allerhande tips om energie te besparen in kerkgebouwen en bijzalen
21. Als er subsidie regelingen zijn, of teruggaaf. Dan vernemen we dat graag
22. Begeleiding en advies ook op advies van fondsenwerving. Wij zijn slechts vrijwilligers. Beheer groeit ons boven het hoofd.
23. Benchmark gegevens van andere kerken en best practices
24. Best practices
25. Bijzalen middels infrarood verwarmen voor vergaderingen /verhuur ?
26. concrete adviezen wat je als kleine gemeente met een monumentaal kerkgebouw op het gebied van verduurzaming zou kunnen doen binnen de regels voor monumentale panden.
27. Dat is heel moeilijk te zeggen. We hebben een monumentale kerk die alleen voor erediensten gebruikt wordt dus 1.5 uur per week. De vele ramen zijn enkel glas ongeveer 3 mm dus vormt een koudebrug. Hier valt niet tegen te stoken. We hebben een adviseur voor verduurzaming gehad maar deze beaamde ook dat zulk soort kerken moeilijk of niet te verduurzamen zijn.
28. Dat tijdens de kerkdienst de kerk warm is. Want als je zit heb je het kouder. Vooral voor de oudere mensen.
29. Dat weet ik nog niet.
30. "De grote financiële klap komt niet in 2023, maar in 2024. De reden is dat in de begroting 2023 slechts een gedeelte van de verhoogde energieprijzen wordt opgenomen, afhankelijk van het tijdstip van de jaarlijkse energie afrekening van de resp. gebouwen. Dus in de jaarcijfers 2023 valt dit nog wel mee, maar in liquiditeit niet. Ik zet daarom ook vraagtekens bij de bovenstaande vraagstelling: qua liquiditeit liggen de percentages aanzienlijk hoger! Zie het sluipverbruik van diverse gebruikers in kaart te krijgen: ook relatief klein verbruik bij 24/7 blijkt vaak een aanzienlijk bedrag op jaar-

basis te zijn. Meet het werkelijke verbruik van apparatuur met ""meetstekkers"" Onze koffiemachine bleek 1200 kWh/jr te verbruiken. Onze luchtverversingsinstallatie 4250 kWh/jr. Door kleine ingrepen, die weinig hoeven te kosten kunnen aanzienlijke resultaten gehaald worden, afhankelijk van de situatie"

31. deugdelijk advies over isolatie van muren en dak in relatie tot ventilatie
32. Duidelijkheid over welke ondersteuning/subsidies kerkgenootschappen kunnen krijgen.
33. Een energiescan
34. Een inkoopcontract vanuit de PKN voor alle kerken zou helpen
35. Een lijst met interessante maatregelen voor monumentale kerken zou interessant zijn
36. Een overzicht van welke mogelijkheden er zijn voor energieadvies en subsidies. Het is nu versnipperd per provincie, en wat kan RVO mogelijk voor ons doen.
37. een technische ondersteuning van wat voor soort maatregelen verwarming investeringen het meest rendabel zijn
38. eenvoudige lijst van goede duurzaamheidsadviseurs (met hun specifieke deskundigheden)
39. elke advisering is welkom
40. Elke vorm van subsidies
41. Energie besparing advies
42. Energiescan cq isolatiescans intergraal uitlaten voeren. Meerdere kerken hebben hier waarschijnlijk belang bij.
43. er wordt al gezamenlijk door de kerken energie ingekocht dus dat scheelt en de temperatuur graadje lager en in kleinere gebouwen kerken
44. Er zij plannen voor zonnepanelen samen met een andere kerkelijke organisatie.
45. Evaluatie inkoop energie door energie/Hellemans Consultancy
46. Eventuele mogelijkheden om een oud kerkgebouw te isoleren
47. Eventuele verduurzamingsadviezen voor een traditioneel gebouwd oude kerk (monument)
48. geen
49. geen
50. geen
51. geen
52. geen
53. Geen
54. Geen
55. geen
56. Geen
57. Geen
58. geen
59. Geen . We kunnen prima dit zelf nadenken en overwegen. We worden in Nederland overladen met zin en onzin over klimaat en energie, warmtepompen, zonnepanelen met bijbehorende veel te hoge investeringen. Voor de geringe gebruiksuren van kerkelijke gebouwen moet je andere overwegingen en keuzen maken dan bij woningen. Niet teveel met de hypes van belanghebbende adviesbureaus en leveranciers meelopen!
60. Geen VKB loopt te ver achter op de feiten. (ref communicatie met A v Bergeijk) Bezig met eigen platform binnen Zaanstad op te zetten met vrijwilligers die hun specialisme willen inzetten voor de kerken (ref kerkensie Zaanstad)
61. Geen. We lezen Kerkbeheer zorgvuldig en wonen hier en daar een webinar bij.
62. Geen. Wij worden momenteel opgelicht door de huidige politieke keuzes. Hopelijk komt men snel bij zinnen en wordt besloten om de prijzen van energie minder afhankelijk te laten zijn van de grillen van de internationale markten.
63. Gezien de lange termijn visie van het kerkgebouw in gesprek, nog niets.
64. goed bezig
65. Goede tips qua subsidies
66. Het najagen van overheidssteun
67. Hoe moet je een kerk isoleren als het geen spouwmuren heeft, binnenin is schoon metselwerk.
68. Hoe monumenten met simpele mogelijkheden kunnen besparen Bv thermostaat, tapwaterstand etcccc
69. Hulp bij ramen in monumenten verduurzamen
70. Info over mogelijkheden tot subsidies en of aanwenden van extra inkomsten ter compensatie van hogere energieprijs. Op korte termijn (<2jr) technische aanpassingen doen (isolatie etc) behoort nog niet tot de mogelijkheden.
71. Informatie over tijdelijke voorzieningen zoals mobiele infrarood oplossing die je makkelijk weer weg kunt halen.
72. informatie regelingen mbt tegemoetkoming kosten verduurzaming
73. Informatiebronnen zijn voldoende
74. Infraroodverwarming. Daar zijn de meningen helaas over verdeeld. Nieuwe meterkast aansluiting naar 3x80 Stedin kosten. Argument is het aanstralen, rood hoofd en koude voeten. Hervormde kerk in Woudenberg heeft juist weer goede ervaringen ermee. Werken nog met een oudere Gas installatie uit 2006. Is hybride warmtepomp zinvoller dan Infrarood?

Singelkerk Utrecht is niet geïsoleerd. Glas en lood ramen zijn aan onderhoud toe. Hoge kosten Geen subsidie. Project van 3 ton!

75. Is er een rijksbijdrage mogelijk?
76. Isolatie kerkgebouw en isolatie dak pastorie
77. Juridische bijstand in openbreken contract bij Energie voor kerken
78. Kennis over de juiste temperatuur in een monumentale kerk met orgel. Minimaal en maximaal
79. Laat in kerkbeheer elke maand kort de prijzen voor gas en electra (1jaar vast een variabel) besproken worden. En ook wat dan de prijs bij het collectief is. Ik heb de indruk dat de gezamenlijke inkoop niet altijd voordeliger is. En tip: als gas- en stroomprijs weer eens lager is dan 85 cent/25 cent, dan contracten voor 3 of 5 jaar afsluiten.
80. lobby bij overheid om steunmaatregelen voor kerk
81. Meer informatie subsidiemogelijkheden en hulp bij het aanvragen.
82. Mogelijke advisering welke deskundigen op het gebied van energie adviezen voor kerken deskundig zijn.
83. Mogelijkheden isoleren glas in loodramen middeleeuws kerkgebouw
84. Mogelijkheden tot subsidies. Gezamenlijke brandbrief naar regering
85. momenteel niets
86. n.v.t.
87. N.V.T. binnen KRM en (ver)bouwcommissie er is voldoende kennis mbt verduurzamen.
88. Natuurlijk is verduurzaming wenselijk, echter moeilijk of niet haalbaar i.v.m. monumenten status. Ook zal de financiering van de investering in duurzaamheid parten spelen. Mochten er dan toch nog mogelijkheden zijn, dan graag ondersteuning.
89. niets
90. Nog geen behoefte aan verder advies
91. nog geen ondersteuning nodig
92. nog niet bekend
93. nog onbekend
94. Nog? Welke advisering en ondersteuning hebben de colleges dan ontvangen! Als wij dat gemist hebben, dan is de communicatie niet erg helder geweest.
95. Nu niet, het VKB webinar 'Kerkgebouwen energie en ventilatie' was zeer de moeite waard.
96. Nu nog niet nodig
97. nvt
98. Nvt
99. Ondersteuning in de subsidiering van de energiekosten.
100. Ondersteuning in geloof en hoop en met name rust dat het allemaal goed komt. Aangezien de prijzen ook weer dalen. En we zijn een rijk land en toch hebben we zorgen dat we geld te kort hebben. Echter met goed beleid en keuze en een spaarpot met geld of fondsen is het eigenlijk geen probleem.
101. Op dit hebben we voldoende kennis binnen de gemeente om de volgende stap te bepalen.
102. Op dit moment geen concrete vragen.
103. OP dit moment hebben we geen vragen.
104. Op dit moment niet. We zijn bezig met inventariseren.
105. Op dit moment niet. Wellicht wel wanneer we volgend jaar een energiescan laten uitvoeren.
106. Op dit moment nog geen idee
107. Op welke wijze kunnen we een energiebesparingsadvies het beste aanpakken?
108. Op zich hebben we geen extra advisering of ondersteuning nodig omdat we zelf voldoende bouwkundige en installatietechnische kennis binnen ons CvK hebben. Mogelijk wel iets van benchmark informatie verstrekken of de gemiddelde percentages van de energiekosten en of tarieven.
109. Oude monumentale grote kerken
110. Over goedkopere energie tarieven
111. overleg met Energie voor Kerken. achteraf gas veel te duur ingekocht.
112. Praktische ervaringen van andere kerkrentmeesters op het gebied van verduurzaming zoals bijv. op het gebied van het aanbrengen van dubbel glas en zonnepanelen op monumentale kerkgebouwen en de houding c.q. medewerking / tegenwerking van de gemeentelijke overheid / welstandscommissies.
113. Regelmatig webinars die inspelen op de actuele situatie, nieuwe ontwikkelingen e.d. op energiegebied.
114. Samen kijken naar de gebouwen en advisering bij wat te doen
115. scherpe onderhandeling met energieleveranciers
116. subsidie mogelijkheden
117. Subsidieregelingen. We hebben dumo advies niveau 3 laten maken maar voor de aanvraag Dumava regeling waren we te laat.

118. Subsidies van onze overheid.
119. subsidies verduurzaming/provinciale subsidies
120. Tek regeling
121. Tijdens de laatste restauratie in 2016 hebben wij de nodige besparende voorzieningen aangebracht, zoals een warmtepomp en infraroodstralers.
122. Tips zijn altijd welkom! graag de uitkomst van deze enquette op de mail?
123. Tool op computer of Checklist waarmee je kunt vaststellen welke isolatie maatregelen je qua investeringskosten en verwachte besparingen kunt terugverdienen op een redelijke termijn.
124. Vanuit landelijk perspectief versoepeling van bv aanbrengen van zonnepanelen op monumentale gebouwen. Individuele aanvragen omgevingsvergunning worden door monumentencommissies van een negatief advies voorzien en dus wordt er geen omgevingsvergunning afgegeven. Middels een landelijke aanpak dit aan de kaak stellen.
125. Verbetering cv-installatie in combinatie met de centrale kerkverwarming c.a.
126. Vergelijkingsmateriaal wat andere kleine kerken verbruiken en hoe ze het financieel oplossen.
127. Voor dit moment voldoende informatie, waarvoor dank.
128. Vooralsnog geen.
129. voorbeelden van oplossingen die werken. Er wordt gewaarschuwd voor niet-effectieve oplossingen. Het zou nuttig zijn een opsomming van beide te krijgen. Om te voorkomen dat het wiel opnieuw uitgevonden wordt, of in een kuil gevallen wordt die al dichtbevolkt is.
130. Voorlopig niet van toepassing
131. Voornamelijk rondom verduurzaming.
132. Overigens zijn de kosten nog redelijk in de hand te houden door genomen keuzes en het energieplafond voor twee van onze gebouwen.
133. warmtepompinstallatie wanneer kan het uit
134. Wat de mogelijkheden zijn voor bijdragen van de overheid
135. Wat doen andere kerken om de begroting rond te krijgen voor 2023 en verder. Welke maatregelen treffen andere kerken om te kijken wat we daarvan kunnen leren.
136. wat is de beste manier om een monumentaal kerkgebouw te verwarmen ?. nu staat de thermostaat gedurende de week op 12 gr. en voor de dienst op zondag gaat de thermostaat nu naar 16gr. tijdens de dienst stijgt de temperatuur 4 a 5 gr. heeft het zin om de temperatuur tijdens de week lager te zetten ?
137. wat is mogelijk bij een rijksmonument als kerkgebouw
138. Wat kan je verder doen met een oud gebouw en weinig inkomsten door kleine gemeente
139. Wat te doen in een monumentale kerk aan energie bezuiniging
140. Wat verstandig is om te doen bij oude kerkgebouwen. Wanneer is isoleren lonend
141. Wat verstandige keuzes zijn voor het vervangen van de huidige gaskachels.
142. Wat vinden jullie van nieuwestroom.nl
143. Wat zijn goede leveranciers, welke maatregelen worden er in andere kerken genomen, wat zijn de beste stookprofielen per kerk
144. we gaan ons nog laten adviseren
145. We hebben contacten met de burgerlijke gemeente
146. We redden ons wel.
147. we zijn met monumenten friesland in onderhandeling over wat we wel of niet mogen
148. We zitten midden in een proces van de gebouwenkeuze. Wanneer we daar uit zijn kunnen we pas echte plannen maken over verduurzaming. Nu concentreren we alle diensten en activiteiten gedurende de wintermaanden in één gebouw. Onze besparing op de genoemde begrotingsgetallen zal ongeveer € 50.000 zijn.
149. Weet dit niet, maar goed advies en ondersteuning is altijd welkom
150. wegwijz in energie mogelijkheden en mogelijkheden voor financiële ondersteuning
151. Welke regeling is er voor een provinciale bijdrage?
152. Wellicht een extra plafond aanvragen als kerk een Rijksgebouw is
153. wellicht een goedkope kerk-energie-leverancier zoeken? onze ervaring: wij hadden een vast contract bij greenchoice tot 1-8-2022 (lage prijs). de eerste variabele prijs aanbieding van greenchoice was duur, alsof wij en nieuwe klant waren. na een telefoontje naar greenchoice kregen we lagere prijzen voor ""vaste klanten""; dat was fijn. nu hebben we de prijzen gehad vanaf 1-1-2023; weer hoog; waarschijnlijk weer prijzen alsof wij nieuwe klant zijn, dus ik ga weer bellen. hoop dat we weer de lagere vaste klanten prijs krijgen.
154. Wij gaan ons verder verdiepen in het komend jaar voor een eventuele aanvulling met een hybridepomp. Onze kerk is een rijksmonument dus er mag niet veel gewijzigd worden aan de buitenkant. Met vragen enz zullen wij denk ik ook bij jullie aankloppen"

155. Wij hebben 204 zonnepanelen, mogelijke levering aan derden, zonder dat anbi status in gevaar komt. Laadpalen is reeds onderzocht
156. Wij hebben advies nodig dat specifiek is voor onze CV installatie bestaande uit 2 ketels. 1 voor vloerverwarming en 1 voor hete lucht. Stooklijn moeten wij nader inrichten met installateur
157. Wij hebben geen ondersteuning nodig
158. Wij hebben voor 2023 wel een nieuw contract afgesloten
159. Wij kijken naar een cascade opstelling van full-electric oplossing met warmte pompen en extra zonnepanelen voor het verwarmen van de kerkzaal in het weekend en door de week van de zalen. Cascade uit oogpunt bedrijfszekerheid. Echter zolang salderen er nog is, is all-electric een prima oplossing wanneer alle benodigde energie met ""eigen"" zon wordt opgewekt. Na afbouw van de salderingsregeling is het mogelijk dat elektrisch verwarmen niet de goedkoopste oplossing is. Dat is dan afhankelijk van het rendement van de warmtepomp en de dan geldende energietarieven. Bij afbouw van salderen is stoken op gas min of meer even duur als stoken met een lucht-water warmtepomp. Dit neigt dus naar een hybride systeem om slim te kiezen voor het stoken met wat op dat moment het goedkoopst is. Op basis van het voorgaande neigen wij naar een hybride opstelling waarbij we een cascade combinatie installeren van enkele full-electric units plus een hoog rendement gasketel. Een combinatie die o.i. uit oogpunt van bedrijfszekerheid en toekomstige ontwikkelingen verstandig is. Verder is er in de energie markt een ontwikkeling dat er stroomleveranciers komen die een kW prijs per uur van de dag verrekenen. M.i. een trend die zich doorzet. Wanneer ook het salderen in de toekomst vervalt en de verrekening gaat naar kosten op een bepaald tijdstip van de dag zouden we s' nachts met de full electric units op het goedkope nachttarief kunnen draaien om de voorraad vaten met water en de vloer op temperatuur te brengen en overdag dit via de eigen zonnepanelen laten lopen. Vraag wie heeft de praktische deskundigheid in de markt om een advies en installatie met ""warmte garantie"" te geven.
160. Wij krijgen eerst groot onderhoud aan de trekstangen boven in de kerk, we overwegen de mogelijkheid van isolatie boven in de kerk, met glaswol.
161. "Wij wachten voornamelijk de resultaten van voornoemde studie af. Note: Het betreft de Sint Jacobskerk in Vlissingen, een oude monumentale kerk
162. Wij zijn zelf prima in staat alles te berekenen en maatregelen te nemen.
163. Wij zitten met onze pastorie die we verhuren aan onze predikant. Hoe kunnen we deze verduurzamen en welke subsidiemogelijkheden zijn er?
164. Zoals eerder verwoord, variabel contract, of 1 jaar contract